

Ráðgjafinn á þingi - Stjórnartilboðið frá 1897

(1899)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Bókasafns Kópavogs.

Meiriháttar galli á bls. 40.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

Fyrir 18

Ráðgjafinn á þingi

Stjórnartilboðið frá 1897

Reykjavík

Ísafoldarprentsmiðja

1899

101

949.106
Ráð

Ráðgjafinn á þingi

Stjórnartilboðið frá 1897

Reykjavík

Ísafoldarprentsmiðja

1899

BOKASAFN KOPAVOGS

Efnisskrá.

I.

Tildrög stjórnartilboðsins.

Blf.

1. Hvað gerðist á alþingi 1895 í stjórnarskrármálinu?	1
2. Hvernig var þessari ráðbreytni þingsins tekið?	2
3. Var nokkuð ger til að fá stjórnina til að sinna áskorun alþingis?	3
4. Hvernig var tilraun landshöfðingja?	3
5. Hvernig tók stjórnin tilraun landshöfðingja?	3
6. Hvernig var tilraun dr. Valtýs Guðmundssonar?	3
7. Var þessi tilraun vítaverð?	4
8. Hvernig tók stjórnin tilraun dr. Valtýs Guðmundssonar?	5

II.

Stjórnartilboðið.

9. Hver voru aðalatriði þeirra breytinga, sem stjórnin bauðst til að ganga að?	5
10. Hvernig tók þingið tilboðinu?	6
11. Hvernig tók þjóðin tilboðinu?	6

III.

Mótbárur gegn stjórnartilboðinu.

12. Hverjar eru aðal-mótbárurnar, sem fram hafa komið gegn því, að þiggja tilboð stjórnarinnar?	7
13. Er ráðgjafanum ætlað að sitja í ríkisráðinu?	7
14. Væri þá seta ráðgjafa vors í ríkisráðinu »lögfest«, ef stjórnartilboðið væri þegið?	8
15. Hvað hafa Íslendingar fundið ríkisráðssetu Íslandsráðgjafans til foráttu?	9
16. Eru sérmál Íslands borin upp í ríkisráðinu?	10

III

Bls.

17. Getur alþingi ekki lögsótt ráðgjafann fyrir afhafnir hans í ríkisráðinu? 11
18. Getur danskt ákæruvald látið ráðgjafa vorn sæta ábyrgð, ef stjórnartilboðið er þegið? 11
19. Gefur ekki stjórnartilboðið meiri trygging en nú höfum vér gegn lagastaðfestingar-synjunum stjórnarinnar? 12
20. Hefir nokkuð það fram komið í stjórnarmáli voru, er bendi á, að seta ráðgjafa vors í ríkisráðinu hafi verið eða verði samkvæmt stjórnartilboðinu, ef það verður þegið, annan veg farið en hér er grein fyrir gerð? 12
21. Hvað segja Íslands-ráðgjafarnir sjálfir um þetta mál? 13
22. Við hvað eiga þeir, sem segja, að valdið færðist út úr landinu, ef stjórnartilboðið væri þegið? 14
23. Væri hér um mikinn valdmissi landshöfðingja að ræða? 14
24. Færðist þá valdið út úr landinu, ef stjórnartilboðið væri þegið? 15
25. Væri loku skotið fyrir frekari umbætur á stjórnarskrá vorri, ef stjórnartilboðið yrði þegið? 16
26. Er það lítið, sem oss var gerður kostur á með tilboði stjórnarinnar? 16
27. Er þá engin af mótbárunum gegn stjórnartilboðinu nokkuru nýt? 17

IV.

Hvað græðir þjóðin á stjórnartilboðinu?

28. Í hverju skyni sækjumst vér eftir stjórnarbót? 17
29. Að hverju leyti er núverandi stjórnarfyriřkomulag þjóðlífsþroska vorum til fyrirstöðu? 18
30. Af hverju stafa þessir gallar á stjórnarfari voru? 19
31. Getur ekki landshöfðingi verið leiðtogi þings og þjóðar í ráðgjafa stað? 19
32. Á hvern hátt bætir stjórnartilboðið úr stjórnarfarsgöllum? 20

IV

	Bls.
33. Hvað græðir þá þjóðin á að þiggja tilboð stjórnarinnar?	21
34. Hvernig tryggir stjórnartilboðið samvinnuna milli þings og stjórnar?	22
35. Hvernig tryggir það oss vald yfir því, hver vera skuli ráðgjafi vor?	23
36. Hvernig býr stjórnartilboðið i haginn fyrir frekari breytingar á stjórnarskrá vorri?	27
37. Liggur oss nokkuð á að binda enda á stjórnarmálsdeiluna, — til bráðabirgða, ef ekki vill betur verkast?	28
38. Er það þá lítið, sem oss var gerður kostur á með tilboði stjórnarinnar?	31

V.

Aðrar stefnur i stjórnarskrármálinu.

39. Hverjar stefnur aðrar i stjórnarskrármálinu gætu með nokkuru móti komið til greina?	32
40. Hverjir agnóar eru benedizkunni?	33
41. Hverjir agnóar eru á ríkisráðsfleygnum?	34
42. Hverjir agnóar eru á þeirri stefnu, að landshöfðingi fái ráðgjafavald?	35
43. Hverjir agnóar eru á millipinganefndinni?	36
44. Hverjir agnóar eru á miðluninni frá 1889?	39

VI.

<i>Niðurlagsorð</i>	41
-------------------------------	----

I. Tildrög stjórnartilboðsins.

1. Hvað gerðist á alþingi 1895 í stjórnarskrármálinu?

Alþingi hafði um 12 ár krafist umbóta á stjórnarfyrrirkomulagi voru, eða réttara sagt gagngerðrar breytingar. Þingið ætlaði sér að fá í *einu* framgengt öllum þeim stjórnarbreytingum, sem það gat hugsað sér að mundu verða hagkvæmar þjóð vorri og samþykki hvað eftir annað stjórnarskrárfrumvarp, sem hafði allar þessar breytingar í sér fólgnar, án nokkurrar hliðsjónar á hugsanlegu samkomulagi við stjórnina. Stjórnin leit svo á, með réttu eða röngu, sem breytingarnar röskuðu lögákveðnu sambandi Íslands og Danmerkur, gaf skýlaust afsvar og neitaði afdráttarlaust öllum samningum um stjórnarskrárbreytingar.

Að lokum lá bæði þingi og þjóð í augum uppi, að sigurvon væri engin með þeim hætti, er málinu hafði verið fram haldið. Á þingmálafundunum 1895 leyndi það sér ekki að þjóðin var farin að þreytast á þessu

stappi, sem alls engan árangur hafði borið annan en stórkostlegan tíma- og vinnuspilli á þinginu og tilfinnanlegan kostnaðarauka. Fyrir þær sakir hvarf þingið það sumar frá frumvarpsleiðinni í málinu, samþykkti í frumvarps stað þingsályktun, *áskorun til stjórnarinnar um að leggja fyrir næsta þing frumvarp til stjórnarskrárbreytingar, sem hefði í sér fólgin öll aðalatriðin úr stjórnarþótarkröfum Íslendinga.*

2. Hvernig var þessari ráðbreytni þingsins tekið?

Sá þingmaður, sem öðrum fremur hafði orð fyrir andstæðingum þingsályktunarinnar, *Benedikt Sveinsson*, taldi hana uppgjöf á öllum vorum sjálfstjórnarkröfum! Og sum blóðin tóku undir þetta með honum í algerðu skilningsleysi á málinu. Auðvitað voru þeir þingmenn til, sem greiddu atkvæði móti þingsályktuninni, en litu samt alt öðruvísi á málið en Ben. Sveinsson. Og þegar til þjóðarinnar kom, tók hún þessari ráðbreytni yfirleitt vel. Á þingmálafundunum 1897 kom *engin* rödd fram gegn henni, en langríkust þar sú skoðun, að þingmenn ættu að leggja alt kapp á að ná samkomulagi við stjórnina, ef verulegar umbætur á stjórnarfarinu væru fáanlegar.

Það er ljóst og gleðilegt dæmi þess, hve lítið mark þjóðin tekur á órökstuddum og staðlausum stóryrðum.

3. Var nokkuð gert til að fá stjórnina til að sinna áskorun alþingis?

Já. Tveir menn reyndu það, hvor á sinn hátt. Landshöfðinginn, og einn alþingismaður, dr. Valtýr Guðmundsson.

4. Hvernig var tilraun landshöfðingja?

Hann *skrifaði* stjórninni bréf með áskoruninni í embættis nafni, lagði það til við hana, að áskorunin yrði að nokkuru leyti tekin til greina, að nokkuru leyti ekki.

Þau atriði þingsályktunarinnar, sem landshöfðingi vildi að stjórnin tæki til greina, eru þessi:

að skipaður verði fyrir Ísland sérstakur ráðgjafi, sem eigi hafi öðrum stjórnarstörfum að sinna, og mæti á alþingi;

að sá ráðgjafi beri ábyrgð á allri stjórnarathöfninni (í stað þess sem hann nú ber ábyrgð á stjórnarskrárbrotum að eins);

að sérmál vor verði ekki framar borin upp í ríkisráði Dana.

5. Hvernig tók stjórnin tilraun landshöfðingja?

Hún aftók með öllu að sinna tillögum hans, gaf honum alt að því jafn-afdráttar-laust afsvar, eins og hún hafði áður gefið.

6. Hvernig var tilraun dr. Valtýs Guðmundssonar?

Hann fór *sjálfur á fund* stjórnarinnar og lagði alt kapp á að koma henni í skiln-

ing um að stjórnarástand það, sem vér eigum við að búa, standi þjóðinni mjög fyrir framförum og sé óþolandi, og að fá hana til að breyta stefnu sinni í stjórnarmáli voru.

7. Var þessi tilraun vítaverð?

Til eru þeir menn, sem hafa fundið dr. V. G. þessa framtakssemi til foráttu. En meiri fjarstæðu er tæplega unt að hugsa sér.

Vitaskuld má segja, að þetta verk hafi staðið landshöfðingja nær en öðrum. Hann er löglegur sambandsliður milli alþingis og stjórnarinnar, og það er vitanlega hans verk, fremur en nokkurs annars manns, að gera stjórninni skiljanlegar óskir og þarfir þjóðarinnar. En að svo miklu leyti, sem hann hefir nokkura viðleitni í frammi haft í þá átt, þá hefir hún algerlega mistekist, að því er þetta mál snertir. Öll þessi ár, síðan stjórnarmálsbarátta vor var hafin af nýju, hefir landshöfðingja ekki tekist að þoka henni áfram um eitt hænufet.

En hvað sem því líður, þá væri frelsi þingmanna vorra í meira lagi takmarkað, ef þeim ætti að vera óheimilt að eiga orðastad við stjórnina um þjóðmál vor -- ef þeim, með öðrum orðum, væri bannað það, sem t. d. hver óbreyttur kaupmaður leyfir sér, hvenær sem honum ræður svo við að horfa.

Sú krafa, að þingmenn forðist að reyna

að hafa bein áhrif á stjórnina, afsali sér að sjálfsögðu þeim rétti í hendur nokkurs embættismanns, hún er ekki eingöngu blátt áfram heimska, — sem fráleitt eru dæmi til nema á Íslandi —, heldur ber hún og vitni um þrællundaða skrifinsku-tilbeiðslu og litilsvirðing á hinni göfugu stöðu þjóðarfulltrúanna.

Auðvitað á dr. V. G. mestu þakkir skilið fyrir framtakssemi sína, og það því fremur, sem hún bar meira árangur hjá stjórninni heldur en öll stjórnarbotarbarátta lögjatarþingsins og afskipti landshöfðingja, frá því er málið fyrst var hafið.

8. Hvernig tók stjórnin tilraun dr. Valtýs Guðmundssonar?

Hún lét sannfærast um, að Íslendingum væri þörf á breyting á stjórnarfyrríkomulagi sínu. Og svo fól hún landshöfðingja á hendi að lýsa yfir því á alþingi 1897, að hverjum breytingum hún væri faánleg til að ganga.

II. Stjórnartilboðið.

9. Hver voru aðalatriði þeirra breytinga, sem stjórnin bauðst til að ganga að?

Að skipaður sé fyrir Ísland sérstakur ráðherra, sem hafi ekki öðrum stjórnarstörfum að gegna og skilji og tali íslenzka tungu.

Að ráðherrann mæti á alþingi; og

Að hann beri ábyrgð á allri stjórnarathöfninni.

Fyrir framgöngu dr. V. G. tengum vér þannig tilboð um allar stjórnarþótarkröfur landshöfðingja, að þeirri einni undanskilini, að hætt verði að flytja sérmál vor í ríkisráði Dana.

10. Hvernig tók þingið tilboðinu?

Eftir langar og harðar umræður urðu úrslitin í stuttu máli þau, að efri deild samþykkti með 6 atkv. gegn 5 að ganga að tilboðinu, en neðri deild hafnaði því með 13 atkv. gegn 10.

Nærfelt helmingur þingsins vildi þannig þiggja tilboðið.

11. Hvernig tók þjóðin tilboðinu?

Um það verður ekki sagt með neinni vissu enn, með því að þjóðmálafundur hafa svo að kalla engir verið haldnir, síðan tilboðið kom frá stjórninni. Þjóðin virðist vera að bláa eftir, hverju fram vindi, enda eru ekki nema örfáir mánuðir síðan þýðingar-miklar skýringar fengust málinu viðvíkjandi. Sum blöðin hafa reynt að æsa hana upp gegn tilboðinu, og með tilstyrk þeirra var í sumar leitast við að fá hana til að senda menn á Þingvöll í því skyni að samþykkja yfirlýsingar gegn því. En það mistókst algerlega. Þjóðin sýndi með því, svo ljóslega sem henni var framast unt, að hún metur þessar æsingar að engu og vill hugsa málið með gætni og stillingu fram að þingmálafundum í vor.

III. Mótbárur gegn stjórnartilboðinu.

12. Hverjar eru aðal-mótbárurnar, sem fram hafa komið gegn því að þiggja tilboð stjórnarinnar?

Að ráðgjafa vorum sé samkvæmt því ætlað að sitja í ríkisráðinu eins og að undanförnu, og að það »lögfesti« hann þar jafnvel.

Að með því yrði valdið flutt út úr landinu.

Að með því yrði loku skotið fyrir frekari umbætur á stjórnarskrá vorri.

Að þetta sé svo lítið.

13. Er ráðgjafanum ætlað að sitja í ríkisráðinu?

Stjórnarskrá vor segir ekkert um það, hvorki af né á. Hún segir að eins, að Ísland skuli hafa stjórn sína og löggjöf út af fyrir sig, en kveður ekkert á um það, hvar eða með hverjum hætti sérmál vor skuli flutt fyrir konungi til staðfestingar. Ráðgjafi vor situr í ríkisráðinu og flytur þar sérmál vor samkvæmt stjórnarvenju, sem ekkert kemur stjórnarskrá vorri við. Og stjórnartilboðið fer ekki fram á að breyta í neinu þeim ákvæðum í stjórnarskránni, er lúta að sjálfstæði vorri í þessu efni. Stjórnartilboðið lætur það mál liggja alveg á milli hluta. Nýmæli, sem lætur eitthvert atriði hlutlaust, getur engin áhrif á það atriði haft.

14. Væri þá seta ráðgjafa vors í ríkisráðinu »lögfest«, ef stjórnartilboðið væri þegið?

Spurningunni er svarað í næstu línum hér á undan. Slik »lögfesting« nær engri átt. Þingmaður sá, er mest brá fyrir sig þessari lögfestingargrýlu á síðasta þingi, kannaðist reyndar við, að vér lögfestum ekki ráðgjafann í ríkisráðinu þótt vér samþykktum tilboð stjórnarinnar; en hann sagði, að ef vér færum síðan eftir á að semja við ráðgjafann þótt enn sæti hann í ríkisráðinu, þá hefðum vér viðurkent með því, að þar ætti hann að vera eða mætti hann vera; þá væri »lögfestingin« á komin; þá hefðum vér játað undir ríkisráðssetuna um aldur og ævi. En mættum vér spyrja: Er þá ekki slik lögfesting þegar löngu á komin? Höfum vér ekki alla tíð síðan 1874, er Íslands-ráðgjafi var skipaður, verið að semja við hann, þótt hann hafi ávalt í ríkisráðinu setið? Því hefir þá ekki þessi þingmaður afsagt fyrir löngu, að semja við Íslands-ráðgjafann, úr því hann sæti í ríkisráðinu? Mundi ekki fullur fjórðungur aldar nægur tími til að »lögfesta« hann, ef ekki þyrfti annað til þess en þetta, að nota manninn, þó að hann sé í ríkisráðinu, og úr því vér getum ekki við það ráðið, hvort hann situr þar eða ekki?

15. Hvað hafa Íslendingar fundið ríkisráðssetu Íslands-ráðgjafans til foráttu?

Þeir hafa litið svo á, sem af henni leiddi það, að sémál Íslands væru borin upp til atkvæða í ríkisráðinu. Þá yrði Íslands-ráðgjafinn að gera sér að góðu að lenda stundum í minni hluta og vera borinn ráðum.

Auðvitað væri slíkt fyrirkomulag skýlaust stjórnaðskrárbrot, þar sem stjórnaðskráin segir berum orðum, að Ísland skuli hafa löggjöf sína og stjórn *út af fyrir sig*.

Þá hefir það flogið enn fremur fyrir að, ríkisráðssetan fyrirmuni alþingi að lög-sækja ráðgjafann, því að gagnvart ríkisráðinu geti eigi annað ákærvald komist að eða beitt sér heldur en það sem grundvallarlög Dana gera ráð fyrir, sem sé neðri deild þingsins danska og konungur, né heldur geti annað dómsvald um slík mál fjallað en þar er tiltekið, en það er ríkisréttur Dana.

Sumir, sem þessu eru þó ósamdóma, hafa komið með það, að Íslands ráðgjafinn geti samt ekki komist hjá að greiða atkvæði um dönsk mál, sem borin eru upp í ríkisráðinu, ef hann á þar sæti, og þá megi draga hann fyrir dóm ríkisréttarins, þótt hann hafi alls ekkert fyrir sér gert við Ísland eða alþingi.

Loks á ekki að vera nein frekari

trygging en áður fyrir því, að lög frá alþingi hljóti konungs staðfesting, þó að ráðgjafinn sitji á alþingi, og heiti því fulltingi sínu til þess, með því að úrslitin yrðu komin undir vilja meiri hluta allra ráðgjafanna á ríkisráðsstefnu, en hann þar í minni hluta eða ef til vill einn á bandi. Hann yrði þá að koma til þingsins aftur og segja því sínar farir eigi sléttar, eða að svo hefði farið um sjóferð þá.

16. Eru sérmál Íslands borin upp í ríkisráðinu?

Nei. Alis ekki. Alt hjalið um atkvæðagreiðslu í ríkisráðinu er sprottið af þekkingarskort, bygt á þeirri ímyndun, að þar muni meðferð mála háttað líkt og á þingi: fyrst fari fram umræður með og móti, og svo sé skorið úr öllum ágreiningi með atkvæðagreiðslu. En þetta er eintómur hugarburður.

Meðferð *danskra* mála í ríkisráðinu er svo háttað, að hlutaðeigandi ráðgjafi flytur þau þar fyrir konungi. Svo koma hinir ráðgjafarnir með sínar athugasemdir, svo framarlega sem þeim þyki varhugaverð tillaga þess ráðgjafa, er málið flutti. Síðan sker konungur úr — ekki eftir atkvæðafjölda, heldur eftir því, er honum þykir við eiga. Þá er úrskurður konungs löglegur, er hann fær *ein-hvern* einn ráðgjafa til að undirskrifa hann með sér.

Þetta var nú meðferð danskra mála.

En sé um *íslensk* سرمال að tefla, verður munurinn sá, að konungur á þar alls ekki kost á öðrum til undirskriftar með sér en Íslands-ráðgjafanum. Af því leiðir, að öðrum ráðgjöfum er ekki ætlað að hlutast til um þau mál.

17. Getur alþingi ekki lögsótt ráðgjafann fyrir athafnir hans í ríkisráðinu?

Jú. Stjórnarskrá vor veitir alþingi skýlausa heimild til þess og gerir engan greinarmun á því, hvar brotið er framið. Og það er samkvæmt stjórnarskrá vorri, en ekki grundvallarlögum Dana, að hann er skipaður ráðgjafi. Að neita alþingi um rétt til að lög-sækja hann fyrir þau brot, er stjórnarskráin ákveður, að hann eigi að bera ábyrgð á, væri sama eins og að neita gildi stjórnarskrárinnar.

18. Getur danskt ákærvald látið ráðgjafa vorn sæta ábyrgð, ef stjórnartilboðið er þegið?

Nei. Danskt ákærvald getur ekki látið ráðgjafa sæta ábyrgð fyrir annað en afskipti hans af *dönskum* málum. Nú var það skýlaust tekið fram í tilboði stjórnarinnar, að ráðgjafi vor skyldi ekki hafa öðrum stjórnarstörfum að gegna en Íslandsmálunum. Það er því þvert ofan í stjórnartilboðið, að gera ráð fyrir því, að ráðgjafa vorum sé ætlað að hafa afskipti af dönskum málum.

19. Gefur ekki stjórnartilboðið meiri trygging en nú höfum vér gegn lagastæðfestingar-synjunum stjórnarinnar?

Jú. Stórum meiri. Því hver er tryggingin nú? Engin. Vér vitum að við hefir borið, að landshöfðingi hefir verið þinginu sammála um lagafrumvarp og mælt með því við stjórnina, en árangurslaust. En sé fyrirkomulagið hitt, að sami maður, ráðgjafinn sjálfur, þingi um málin við fulltrúa þjóðarinnar á alþingi, og flytji þau síðan fyrir konungi í því liki, sem hann hefir orðið ásáttur um við þingið, þá er ekki um nema tventað velja: annaðhvort verður konungur að staðfesta þá ráðstöfun, sem ráðgjafinn heldur fram, eða þá að víkja honum frá og fá sér annan Íslands-ráðgjafa; synjun konungs getur ekki orðið lögleg með öðru móti; hann má til að fá annan mann, þ. e. nýjan Íslands-ráðgjafa, til þess að skrifa undir hana með sér. Mundi honum þykja fýsilegt, að leggja það í vana sinn?

20. Hefir nokkuð það fram komið í stjórnarmáli voru, er bendi á, að setu ráðgjafa vors í ríkisráðinu hafi verið eða verði samkvæmt stjórnartilboðinu, ef það verður þegið, annan veg farið en hér er grein fyrir gerð?

Nei. Þær einu mótbárur, sem fram hafa komið gegn þessari skýringu á setu Íslands-ráðgjafans í ríkisráðinu, hafa sumpart verið byggðar á misskilningi á þýðingu ráðgjafabréfsins (29. maí 1897), sumpart á vanþekkingu

á starfstilhöguninni í ríkisráðinu. Þær hafa verið hraktar með fylstu rökum, og lítil líkindi eru til þess, að þeim verði framar framhaldið í fullri alvöru.

21. Hvað segja Íslands-ráðgjafarnir sjálfir um þetta mál?

Fyrverandi og núverandi ráðgjafi Íslands hafa staðfest alt, sem hér hefir verið sagt viðvíkjandi starfstilhöguninni í ríkisráðinu, stöðu Íslandsráðgjafans þar og afleiðingunni af staðfestingar-synjun konungs, eins og henni er nú farið. Eftirfarandi 5 atriði hafa fengið skýlausa staðfesting með ummælum þeirra:

a. Engin atkvæðagreiðsla getur nokkurn tíma farið fram í ríkisráðinu.

b. Ráðgjafi Íslands hefir viðurkenda sérstöðu í ríkisráðinu, sérstöðu, sem eingöngu byggist á stjórnarskrá Íslands (ekki að neinu leyti á grundvallarlögum Dana).

c. Alíslenzk mál láta dönsku ráðgjafarnir hlutlaus.

d. Enn hefir íslenzkum málum aldrei verið ráðið öðruvísi til lykta í ríkisráðinu en ráðgjafi Íslands hefir lagt til.

e. Gangi úrskurður konungs gegn tilögum ráðgjafans, er málið flytur, þá er litið svo á, sem sá ráðgjafi eigi ekki annars úrkosta en að beiðast lausnar.

22. Við hvað eiga þeir, sem segja, að valdið færðist út úr landinu, ef stjórnartilboðið væri þegið?

Það, sem fyrir þeim hefir vakað, er komið hafa með þessa mótbáru, er þetta, að nokkuð af því valdi, sem hingað til hefir verið í höndum landshöfðingja, dragist frá honum og í hendur ráðgjafans. Með því að landshöfðingi sé búsettur hér, en ráðgjafinn í Kaupmannahöfn, færist þá valdið út úr landinu.

Landshöfðingjavaldið, sem hér getur einkum verið um að ræða, er afskiftin af þingmálum.

Þau afskifti eru fólgin í tillögum við stjórnina um lagafrumvörp og staðfesting á lögum og hluttöku í þingstörfunum.

Svo hefir og verið talið víst, að ráðgjafinn mundi verða hlutsamari en hann hefir hingað til verið um embættaveitingar og önnur mál, sem landshöfðingi mundi gera tillögur um eins fyrir því, þótt stjórnartilboðið væri þegið.

23. Væri hér um mikinn valdmissi landshöfðingja að ræða?

Um alls engan í raun og veru. Andspænis stjórninni hefir hann að eins *tillögu-rétt* í þeim málum, sem hér hefir verið á minst. Skoðanir hans og vilji verða ávalt

að lúta í lægra haldi, ef hann greinir eitt-hvað á við ráðgjafann, eins og þrásinnis hefir raun á orðið, bæði þegar um löggjöf og embættaveitingar hefir verið að ræða. Landshöfðingi hefir þar ekkert *vald*, því að ráðgjafinn getur virt tillögur hans að engu, hvenær sem honum ræður svo við að horfa, og hefir líka gert það.

Á þingi er vald hans af álíka skornum skamti. Hann er þar eingöngu umboðsmaður stjórnarinnar, og oft getur hann ekki betur ráðið í, hverjar undirtektir hennar undir þingmál muni verða, heldur en þingið sjálft.

24. Færðist þá valdið út úr landinu, ef stjórnartilboðið væri þegið?

Nei. Það mundi færast inn í landið.

Nú verður þingið að sætta sig við það að semja við landshöfðingja, embættismann, sem er valdalaus að því er snertir úrslit löggjafarinnar og allra hinna mikilvægari stjórnarráðstafana. Í stað þess mundi það, ef stjórnartilboðið væri þegið, eiga kost á að beita áhrifum sínum beint á ráðgjafann sjálfan. Líkindin fyrir því, að þingið fengi áhugamálum sínum framgengt, yrðu þá margfalt meiri.

Auk þess mundi það ráða miklu um það, hver ráðgjafi yrði í stað þess sem Íslending-

ar verða nú að þiggja hvern þann mann, sem verður dómsmálaráðherra Dana, hve ókunnugur sem hann kann að vera þjóð vorri, högum hennar, óskum og þörfum. Fyrir því atriði verður nákvæmari grein gerð síðar.

25. Væri loku skotið fyrir frekari umbætur á stjórnarskrá vorri, ef stjórnartilboðið yrði þegið?

Nei-nei. Það er öðru nær en að svo sé. Vér hlytum að standa stórum betur að vígi eftir en áður með aðrar og frekari stjórnarskrárbreytingar, er nú teljum vér nauðsynlegar eða tíminn sýndi að vér þörfnuðumst.

Lögmælt heimild þingsins til að ræða og samþykkja stjórnarskrárbreytingar, hvenær sem því þóknast, stendur óhögguð, þó að stjórnartilboðið verði að lögum, og ekki ætti náin samvinna milli þingsins og ráðgjafans að gera þeim ördugra uppdráttar heldur en samvinnuleysið, er nú eigum vér við að búa — að vér eigi köllum það úlfúð og tortrygni á aðra hvora eða báðar hliðar.

26. Er það lítið, sem oss var gerður kostur á með tilboði stjórnarinnar?

Nei. Mjög mikilsverðar umbætur voru í boði. Fyrir þeim verður nákvæmari grein ger í næsta kafla.

27. Er þá engin af mótbárunum gegn stjórnartilboðinu nokkuru nýt?

Nei. Það er enginn flugufótur fyrir neinni þeirra.

Enn hefir engum manni tekist að færa nokkur gild rök fyrir því, að oss gæti orðið minsti bagi að því að þiggja tilboð stjórnarinnar, eða að það mundi færa stjórnarfar vort á nokkurn hátt aflaga.

Ekki er það þó fyrir það, að ekki hafi það verið reynt. Jafn-ofsafengnum tilraunum hefir aldrei verið beitt í stjórnarmáli voru, eins og gegn þessu tilboði stjórnarinnar og sæmd þeirra manna, sem að því hafa hallast. En enga mótbárana hefir mönnum tekist að verja. Svo framarlega sem þær ófarir séu ekki að kenna hæfileikaskorti — alveg dæmalausum hjá jafn-mörgum mönnum —, þá hlýtur niðurstaðan hjá hverjum hugsandi manni að verða sú, að mótbárurnar séu óverjandi.

IV. Hvað græðir þjóðin á stjórnartilboðinu?

28. Í hverju skyni sækjumst vér eftir stjórnarbót?

Í því skyni að afla þjóðlífi voru meiri þroska, glæða sjálfstæðismedvitund þjóðarinnar, ábyrgðar-tilfinning hennar fyrir og áhuga á velferðarmálum sínum, gera henni betra kost en nú á hún á því, að beita kröftum

sínum og styrkja þá til efnalegrar velgengni og andlegra framtara — til hvers konar menningar í einu orði.

29. Að hverju leyti er núverandi stjórnarfyriřkomalag þjóðlífsþroska vorum til fyrirstöðu?

Þjóðin og fulltrúar hennar á alþingi hafa ekki nema mjög svo ófullkomið vald yfir málefnum sínum. Þrásinnis hefir framfaramálum þjóðarinnar verið synjað staðfestingar og miklum tíma hvers þings hefir verið eytt í algerðri óvissu um, hvort árangurinn af starfinu yrði nokkur, þegar til kasta stjórnarinnar kæmi. Lagasynjanirnar hafa eigi að eins heft framgang málanna, heldur hafa þær og, ásamt óvissunni, orðið til þess að veikja ábyrgðartilfinning og áhuga þjóðar og þings.

Þá er ef til vill eigi minna vert um annan agnúann — þann, að í þeim málum, sem alþingi virðist í raun og veru ætlað að vera einrátt um, hefir tilfinnanlegur skortur verið á undirbúningi málanna, áður en alþingi tæki þau til meðferðar, og að þingið hefir gersamlega vantað leiðsögu og forustu frá manni, sem hefði haft vilja og vald og tíma og tækifæri til að kyuna sér málin til fullnustu. Fyrir þennan tvöfalda skort hafa eðlilega sumar ráðstafanir þingsins verið ráðleysa, starf þess oft nokkuð samanhengislítið

og í molum og margt verið látið ógert, sem þjóð vorri er hin brýnasta nauðsyn á að komist í framkvæmd.

30. Af hverju stafa þessir gallar á stjórnarfari voru?

Þeir stafa af því, að ráðgjafi vor — sá maðurinn, sem samkvæmt hlutarins eðli og stjórnarvenju allra Norðurlálfþjóða, er löggjafarþing hafa, er sjálfkjörinn til að gangast fyrir undirbúningi málanna og til að vera leiðtogi þingsins — er útlendur maður, sem gerst hefir Íslands-ráðgjafi, ekki fyrir þá sök, að hann hafi sýnt sérlega þekkingu né áhuga á Íslands-málum, heldur eingöngu vegna þess, að hann tekur við öðru, óskyldu embætti (dómsmálastjórn Dana), kemur aldrei á þing-ið, verður því eigi fyrir neinum áhrifum af því og skóðar sig því óháðan að allmiklu leyti, enda þinginu algerlega um megn að hafa nokkurt tangarhald á honum, ef ekki verður sýnt og sannað, að hann hafi beinlínis brotið gegn stjórnarskránni

31. Getur ekki landshöfðingi verið leiðtogi þings og þjóðar í ráðgjafa stað?

Nei!

Ekki með nokkuru móti öðru en því, að hann yrði ráðgjafi — og þá er hann ekki lengur landshöfðingi. Úrslitavaldið í öllum mikilsvarðandi málum þjóðarinnar, löggjöf

og meiri háttar landsstjórnarráðstöfunum, *hlýtur*, samkvæmt eðli sínu, ávalt að vera hjá ráðgjafa, manninum, sem flytur málið fyrir konungi, skrifar undir með honum og ber ábyrgðina. Það er blátt áfram óhugsandi, að hann *geti* afsalað sér nokkuru verulegu af því valdi, sem hann nú hefir. Og sá maður einn, sem æðsta valdið hefir með höndum, hefir skilyrðin, sem til þess þarf, að vera leiðtogi þings og þjóðar í þeim skilningi, sem hér er um að ræða. Enginn annar en sá, er æðsta valdið hefir, getur séð um undirbúning málanna undir þing; geri einhver annar það, vantar alla tryggingu fyrir úrslitunum. Enginn annar getur heldur verið í þeirri samvinnu við þingið um þingtímann, sem að fullu haldi komi, oft og tíðum ekki einu sinni gefið þinginu nokkura hugmynd um, hvort löggjöf þess muni fá staðfestingu eða ekki. Öllum Íslendingum er kunnugt um reynsluna í því efni.

32. Á hvern hátt bætir stjórnartilboðið úr stjórnarfarsgöllum?

Það sker fyrir ræturnar á ólaginu.

Í stað útlends ráðgjafa faum vér, ef vér þiggjum tilboðið, *alislenskan* mann í ráðgjafasætið, eða að minsta kosti mann, sem skilur og talar tungu vora.

Í stað ráðgjafa, sem hefir mál vor alger-

lega í hjáverkum, fáum vér ráðgjafa, sem engu öðru hefir að sinna en vorum málum.

Í stað ráðgjafa, sem aldrei kemur á alþingi og ekki þarf að taka þingið til greina nema að tiltölulega mjög litlu leyti, fáum vér ráðgjafa, sem mætir á alþingi og verður að standa þar reikningsskap ráðsmensku sinnar.

Í stað ráðgjafa, sem hefir að kalla enga ábyrgð, fáum vér ráðgjafa, sem ber ábyrgð á öllum sínum stjórnarathöfnum, alveg sams konar ábyrgð eins og tíðkast í öðrum löndum, þar sem stjórnin er þingbundin.

33. Hvað græðir þá þjóðin á að þiggja tilboð stjórnarinnar?

Í stuttu máli þetta:

Full samvinna kemst á milli þings og stjórnar.

Það verður, að nokkuru leyti að minsta kosti, á alþingis valdi, hver verður ráðgjafi vor.

Frekari breytingar á stjórnarfyrirkomulaginu, sem vér kunnum að þarfnast, verða margfalt auðfengnari.

Vér fáum bundið enda á stjórnarmálsdeiluna, að minsta kosti til bráðabirgða.

34 Hvernig tryggir stjórnartilboðið samvinnuna milli þings og stjórnar?

Aðalmarkmið tilboðsins er einmitt að fá þessari samvinnu komið á.

Í því skyni á ráðgjafinn að skilja og tala islenzku og mæta á alþingi, að hann geti verið í fullri samvinnu við þingið.

Í því skyni á hann ekki að hafa öðrum stjórnarstörfum að sinna en Íslandsmálum, að hann geti gefið sig allan við málefnum þjóðarinnar, sömu málunum, sem alþingi á að fjalla um.

Í því skyni á hann að bera fyrir alþingi ábyrgð á öllum sínum stjórnarathöfnum, að þingið geti haft tangarhald á honum, ef eitthvað ber út af.

Þinginu gefst færi á að beita áhrifum sínum beint á ráðgjafa, leitast við að sannfæra hann um nauðsynjamál þjóðarinnar. Ráðgjafanum gefst að hinu leytinu færi á að gera þinginu sinn málstað og sínar skoðanir skiljanlegar. Komi nokkur ágreiningur upp, gefst báðum hliðum kostur á að beita allri þeirri lipurð og góðgirni, sem tíðkast í samningum manna á meðal.

Þetta er *fyrsta* samvinnu-skilyrðið.

Þinginu gefst kostur á að fá að vita, hver afdrif hvers máls verða hjá stjórninni, áður en það ræður því til lykta, er aldrei í

í nokkurri óvissu í því efni, eða svo að kalla aldrei.

Þetta er *annað* samvinnuskilyrðið.

Ráðgjafanum gefst færi á að gefa sig allan og óskiftan við sérhverju því, er orðið hefir að samningum milli hans og þingsins.

Þetta er *þriðja* samvinnu-skilyrðið.

Fjórdða samvinnu-skilyrðið er samvinnu-*viljinn* — að hann eigi sér stað á báðar hliðar. Með honum eru fengin *öll* þau þau samvinnuskilyrði, sem nokkur maður getur æskt eftir eða spurt um. Engin stjórnarskrá getur trygt oss, að hann bresti aldrei. Tilboð stjórnarinnar tryggir oss öll hin.

Innan skamms skal grein gerð fyrir því, hvernig fer, ef þann vilja þrýtur.

35. Hvernig tryggir stjórnartilboðið oss vald yfir því, hver vera skuli ráðgjafi vor?

Yfirleitt má segja, að þetta tvent fari hvarvetna saman: seta ráðgjafa á löggjafarþingi og vald þingsins til að ráða því, hver eða hverjir skuli ráðgjafasætið skipa (sem nefnt hefir verið *þingræði* öðru nafni).

Ljósasta dæmi þess, hver áhrif það hefir, að ráðgjafar komi á þing, er stjórn Noregs. Aður en sú breyting varð í Noregi, voru meun skipaðir ráðgjafar og héldu völdum sínum án hliðsjónar á vinsældum eða óvinsældum þeirra á þinginu. Síðan ráðgjafarn-

ir fengu þar sæti á þinginu, hefir engin stjórn getað haldið sér gegn vilja þingsins.

Í öllum löndum er lítið svo á, sem ráðgjafar eigi að þoka úr sessi, svo framarlega sem þeir komi sér ekki saman við þingið, og eiga þar sæti á annað borð; því að fyrsta skilyrðið fyrir góðri stjórn sé þá gott samkomulag þings og stjórnar. Þingseta ráðgjafa er einmitt í því skyni í lög leidd, í hverju landi sem er, að samkomulagið verði sem bezt. Engin sú þjóð er til, sem hefir ráðgjafa á þingi, og ekki telur það hneyksli og óhamingju, ef samkomulag er til lengdar ilt milli stjórnarinnar og þingsins.

Í flestum löndum, þar sem ráðgjafar sitja á þingi, er það blátt áfram óhugsandi, að stjórn geti haldið sér í óþökk þingsins. Það hefir þar fjölda úrræða til að losna við stjórnina. Í tveimur löndum að eins eru dæmi til þess, síðan löggjafarþingin náðu föt-festu á meginlandi Norðurláfunnar, að ráðgjafar, sem á þingi sátu, hafa haldið sér við völdin til lengdar gegn vilja þingsins: Prússlandi og Danmörku. En í báðum þeim löndum stóð alveg sérstaklega á og hagaði þannig til, að neinu þvílíku getur aldrei verið að skifta hér á landi.

Á Prússlandi hafði stjórnin hervald við að styðjast gegn þjóðinni, og bjó auk þess yfir þeim ráðum, er þjóðin þráði heitast,

sameining alls Þýzkalands. Þegar þjóðinni fór að skiljast, að þau ráð mundu ná fram að ganga, varð hún svo að kalla öll á stjórnarinnar bandi. Deilan stóð ekki nema fáein ár, og síðan sættin komst á, hefir stjórnin gert sér alt far um að halda uppi samvinnu-fylgi milli sín og þingsins.

Í Danmörku hafði stjórnin líka hervald við hlið sér. Og í raun og veru átti sér þar ekki stað deila milli stjórnar og þings, heldur milli þingdeildanna. Stjórnin fylgdi alt af fram vilja annarar þingdeildarinnar, og hún bauðst alt af til að þoka fyrir hverri þeirri stjórn, sem gæti fengið báðar þingdeildirnar til fylgis við sig. Deilan varð svo löng og flókin fyrir þá skuld, að það gat enginn. Landsþingið er í raun og veru fulltrúi annara manna, annara skoðana og annara hagsmuna en fólksþingið, og grundvallarlögin gera eigi ráð fyrir neinum úrræðum, sem gripið verði til, ef deila kemur upp milli deildanna, sem ekki tekst að jafna með samkomulagi. Danir hafa sem sé ekki *sameinað þing* og ekkert, er sama gagn geti verið að.

Hér á landi eru slíkar deilur óhugsanlegar, sem þær, er hér hefir verið minst á. Enginn gerir sér víst í hugarlund, að ráðgjafi vor ætti kost á að beita hervaldi í til efni af sérmálum Íslands, þó að sú vitfirring kæmi yfir hann, að láta sér detta slíkt í hug.

Og hvorki er til hér á landi sams konar munum á stéttum og hagsmunum manna, sem í Danmörku, og því síður gæti hann orðið að óleysanlegri flækju á alþingi. Efri deild er þann veg skipuð, að neðri deild getur alt af haft þar töglin og hagldirnar, ef henni er það áhugamál. Og þó að ágreiningur komi upp milli deildanna, má leysa hnútinn með sameinuðu þingi.

Þar sem nú þingi voru er þann veg háttað, er engin hætta á því, að öflugur þingvilji fái ekki að njóta sín þar og bera ávalt hærra hlut að lokum við hvers konar atkvæðagreiðslu sem er. Og þar sem það er stjórnarregla, sem hvarvetna er viðurkend, að ráðgjafi, sem á þingi situr, geti ekki haldið völdum í trássi við sameiginlegan vilja hlutadeiganda þings, þá er það ekkert annað en ástæðulaus og fákænleg tortrygni, að búast við því, að ráðgjafi vor mundi haga sér á annan hátt. Auðvitað hlyti að verða meiri dráttur á ráðgjafaskiftum hjá oss en hjá þeim þjóðum, sem lengst eru komnar í þingræðisáttina og hafa auk þess konung sinn eður æðsta valdsmann annan ávalt við höndina, hvað sem í skerst. Enda dettur vist engum í hug, að vér séum vaxnir öðru eins þingræði og því, sem á sér stað á Englandi og Frakklandi. En hvenær sem full reynsla væri fyrir

því fengin, að þingið vildi ekki samvinnu við ráðgjafann, þá yrði hann að þoka úr sessi.

Auk þess sem þetta er samkvæmt reynslu annara þjóða, liggur það líka í hlutarins eðli. Því að það er á valdi alþingis, að leika ráðgjafa, sem sjálfur á að standa því reiknings-
skap ráðsmensku sinnar, svo sárt, gera stöðu hans svo óvirðulega, að enginn maður, sem ant er um sóma sinn, mundi við slíkt una; og því síður er ætlandi, að það væri á valdi nokkurs ráðgjafa, að fá konung til að láta halda hneykslinu áfram.

36. Hvernig býr stjórnartilboðið í hagin fyrir frekari breytingar á stjórnarskrá vorri?

Alveg á sama hátt eins og fyrir alla aðra löggjöf og stjórnarráðstafanir, er oss kunna að vera áhugamál.

Samvinna þings og ráðgjafa viðvikjandi stjórnarskrárbreytingum er alveg jafn-sjálfsögð, eins og í öðrum málum. Í stað útlends ráðgjafa, sem framar öllu öðru skóðar sig dómsmálaráðgjafa Dana, fulltrúa hins danska stjórnarvalds, fáum vér íslenzkan (eða íslenzkumælandi) ráðgjafa, sem er ekkert annað en fulltrúi alþingis og íslenzku þjóðarinnar; í stað ráðgjafa, sem lengstum hefir litið með óvildarhug á sjálfstjórnarkröfur þjóðar vorrar, fáum vér ráðgjafa, sem er sjálfsagður forvígismaður þeirra, verður að vera það eða þoka úr sessi að öðrum kosti.

Engum getur dulist, með hvorum ráðgjafanum vér stöndum betur að vígi, ef vér viljum fá frekari breytingar á stjórnarskrá vorri.

37. Liggur oss nokkuð á að binda enda á stjórnarmálsdeiluna, — til bráðabirgða, ef ekki vill betur verkast?

Engum, sem kunnugur er alþingi voru, mun blandast hugur um það.

Hver, sem veit, hvernig stjórnarmálsdeilan hefir legið eins og martröð á hverju þinginu eftir annað, kveikt úlfúð og tortrygni, spilt samvinnunni og eytt tíma þingsins frá öðrum nauðsynjamálum, allsendis til ónýtis, hann hlýtur að kannast við það, að þinginu liggi í meira lagi á því, að losna við þetta mál, eða að minsta kosti hvíla sig á því.

Og enginn, sem athugar og íhugar vandlega ástandið í landinu og veit jafnframt, hvað stjórnir annara þjóða hafast að, getur verið svo blindur að sjá ekki, að oss sárleggur á breyting á stjórnarfari voru. Það er ekki ofsögum af því sagt, að horfurnar eru sem stendur iskyggilegar. Kröfurnar til lífsins fara sívaxandi ár frá ári, en auðurinn ekki að sama skapi og ekki neitt líkt því. Framleiðslan er lítil og dýr, framleiðslu-aðferðin sjálfsagt í mörgum efnum úrelt og óskynsamleg, og sumar vörur vorar frámunalega illa vandaðar og óútgengilegar. Söluörðugleikar auk þess í sumum greinum ó-

kleifir nú orðið. Svo má að orði kveða, að hvað sem gera á nýtt hér á landi, sem vænlegt er til framfara, þá strandi það á því, að *mennina* vantar, — menn með þekking á reynslu og atferli annara þjóða. Naumast er nokkurt verk á landinu unnið af annari eins verkhygni og verklægni, eins og meðal annara þjóða — ekki fyrir það, að Íslendingar séu lakar gefnir til sálar eða líkama en aðrar þjóðir, heldur fyrir þá sök eina, að þeir hafa ekki orðið öðrum þjóðum samferða á framfarabrautinni og hafa því ekki átt kost á að færa sér reynslu þeirra í nyt. Og þetta mikla ólán Íslendinga stafar fremur öllu öðru af algerðum skorti á forgöngu og leiðsögu, þeirri forgöngu og þeirri leiðsögu, sem allar þjóðir heimta af stjórn sinni, en engum er jafn-skilyrðislaus nauðsyn eins og jafn-fámennri, fátækari og afskektri þjóð og vér Íslendingar erum.

Jafnframt þeim örðugleikum, sem þegar eru nefndir, er vesturferðahugurinn, sem um stundar sakir kann að vera falinn líkt og hlóðaeldur um hánætti, en getur, þegar minst varir, verið orðinn að blossanda báli. Hvernig ætli að færi fyrir landbúnaði vorum, ef svo réðist, — jafnörðugt og hann á uppdráttar eins og nú stendur?

Jú, oss liggur sannarlega á að fá alla þá aðstoð, sem öflug, þjóðholl og áhugamikil

stjórn getur í té látið. Engum dettur víst í hug, að vér fáum hana með því stjórnarhari, sem vér eigum nú við að búa. Það ætti að vera reynt nokkurn veginn til þrautar. Fyrir mundi verða landauðn hér en núverandi stjórn vorri hugkvæmdist að ryðja nýjar framfarabrautir fyrir þjóð vora. Hvernig á líka við því að búast af stjórn, sem aldrei kemur til viðtals við þjóðina, skoðar sig ekki í neinni samvinnu við þingið, hefir ekki ábyrgð á neinu og getur látið sér standa á sama um alt?

Fyrir þessa dæmalausú afskiftaleysisfyrirmunun stjórnarinnar er það, að sú skoðun hefir komist inn hjá ýmsum hér á landi, að ekki sé til þess að ætlast af landstjórninni, að hún bindist fyrir framfaramálum þjóðarinnar; það sé alls ekki hennar verk, heldur embættislausra manna, bænda, iðnaðarmanna, útgerðarmanna, kaupmanna o. s. frv. Þeir, sem þannig mæla, hafa sýnilega enga þekking á þeirri útsjón og framtakssemi, sem heimtuð er af landsstjórn hjá framfarabjóðunum, hvernig hún verður að hafa vakandi auga á öllu því, sem hjá öðrum þjóðum gerist, og leita allra ráða til þess eftir fongum, að girða fyrir að hennar þjóð verði eftirbátur í nokkuru því, er hag almennings snertir. Og þó er ekki lítill munur á því, hvern vilja og mátt valdalausir menn meðal stórþjóðanna

auðugu hafa til að ryðja nýjar atvinnu- og framfarabrautir. Einkum liggur í augum uppi, hve margfaldur máttur til slíkra hluta auðmagninu fylgir. En það er sitt hvað, að ætlast til áminstrar forgöngu af stjórnarinnar hálfu, eða hitt, að vilja varpa allri sinni áhyggju á hana. Framtaksöm stjórn og um leið hygginn glæðir einmitt sjálfbjargarviðleitni landsmanna að sama skapi, sem afskiftalaus og ónýt stjórn deyfir hana.

Slík stjórn, sem sú, er vér þörfumst, er óhugsandi með því stjórnarfyrirkomulagi, sem vér nú höfum. Fáum vér aftur á móti fulla samvinnu milli þings og stjórnar, er það sjálfum oss að kenna, ef viðleitni stjórnarinnar færist ekki í þá áttina, hjá oss eins og öðrum þjóðum.

Og oss liggur lífið á, að sú viðleitni byrji sem allra-fyrst!

38. Er það þá lítið, sem oss var gerður kostur á með tilboði stjórnarinnar?

Það er lítið — á pappírnum, stutt mál, ekki nema fáeinar línur. Sjálfsagt hefir þessi stuttleiki vilt suma, sem hafa vanist við að hugsa sér mikilsverðar breytingar á stjórnarfari voru eingöngu samfara langri, nýrri stjórnarskrá.

Það er lítið að því leyti, að þar er ekki að ræða um neina glæsilega jarls- né land-

stjóratign, engan nýjan embættismannahop né umsvifamikið skrifstofubákn, og engan nýjan kostnað fyrir þjóðina.

En þeir, sem ekki meta stjórnarþót vora eftir línufjölda, né embættismanna-fjölgun, né kostnaðar-auka, þeir, sem eru fúsir á að sætta sig við yfirlætisleysið, en meta breytingarnar á stjórnarfarinu eftir þeim notum, sem þjóðin getur af þeim haft, munu kannast við, að á þingi 1897 var oss gert mikilsvert og hagfelt umbóta-tilboð, og að það væri samvizkuleysi gegn landi voru og þjóð, að láta það ganga oss úr greipum.

V. Aðrar stefnur í stjórnar-skrármálinu.

39. Hverjar stefnur aðrar í stjórnarskrármálinu gætu með nokkuru móti komið til greina?

Sú fyrst, að halda fram stjórnarskrár-frumvarpi því, er við Benedikt Sveinsson er kent; fyrir stuttleika sakir nefnum vér það *benedizkuna*, eins og hún er kölluð í daglegu tali.

Sú önnur, að þiggja tilboð stjórnarinnar í öllum verulegum atriðum, en hnýta þó við berum orðum eða binda það beinum orðum því skilyrði, að ráðgjafi Íslands eigi ekki sæti í ríkisráðinu. Það skilyrði hefir venjulega verið kallað *ríkisráðsfleygurinn*.

Sú er hin þriðja, að *landshöfðingi* vor *fái ráðgjafavalð*, eða með öðrum orðum: að embætti ráðgjafa og landshöfðingja verði sameinað í höndum eins manns innanlands.

Sú er hin fjórða, að skipuð verði *millipinganefnd* til að ræða stjórnarskrármál vort; í henni sitji 6 menn kjörnir af alþingi, aðrir 6 kjörnir af ríkispingi Dana og svo 13. maðurinn danskur, sjálfkjörinn, og oddamaður nefndarinnar. Þessi nefnd geri tillögu um úrslit stjórnarskrármáls vors og leggi þá tillögu fyrir stjórnina.

Loks er sú hin fimta, að taka upp aftur *miðlunarfrumvarpið*, sem svo er kallað og samþykkt var í neðri deild árið 1889.

40. Hverjir agnúar eru á benedizkunni?

Sá stórgalli fyrstur, að vafamál er, hvort *konungur getur ekki samkvæmt henni haldið allri lagastöðfesting undir sig og einhvern danskan ráðgjafa*, sem ekki hefir verið skipaður Íslands-ráðgjafi og enga ábyrgð bæri, í orði né á borði, fyrir alþingi.

Annar agnúinn er sá, að *það stjórnarfyrirkomulag yrði oss alldýrt*. Það mundi nema 30—40 þúsund króna kostnaðarauka á ári, auk ef til vill hálfu meiri fúlgu eitt skifti fyrir öll til sæmilegs bústaðar handa landstjóra, m. m.

Þriðji agnúinn er sá — og hann tekur

vitanlega af skarið —, að það stjórnarfyrikomulag, sem fram á er farið í frumvarpi því, sem hér er um að ræða, er *með öllu ófðanlegt*.

Óhætt mun að fullyrða, að þessir agnðar hafi þjóðinni skilist og að þessi stefna sé nú úr sögunni, enda varð hún að lúta í lægra haldi á alþingi 1895, og á síðasta þingi hafði enginn einurð til að ympra á henni.

41. Hverjir agnðar eru á rikisráðsfleygnum ?

Sá aðalagnði, að *engin tiltök eru að fá honum frameggnt*.

Stjórnin hefir ekki þvertekið fyrir neitt jafn-afdráttarlaust, eins og það, að láta Íslands-ráðgjafann vera utan rikisráðsins. Hún lítur svo á, sem sú breyting væri ósamrýmanleg því ákvæði stöðulaganna, að Ísland sé óaðskiljanlegur hluti Danaveldis, og enginn annar vegur en sá, að ráðgjafi vor sitji í rikisráðinu, sé til þess að fá fulla tryggingu fyrir því, að íslenzk löggjöf og íslenzkar stjórnarráðstafanir fari ekki út fyrir það valdsvið, sem markað er af stöðulögunum og stjórnarskránni.

Að halda fast við »rikisráðsfleyginn« eða vilja nota tækifærið, er stjórnartilboðið væri þegið, til að vinna bug á þessari skoðun og venju stjórnarinnar, væri því hið sama sem

að hafna með öllu tilboði stjórnarinnar frá þinginu 1897.

Auk þess má, hvað sem mönnum kann að þykja að ríkisráðssetu ráðgjafa vors frá stjórnlagalegu sjónarmið, þó óneitanlega telja henni það til gildis, að án hennar hefðum vér engan talsmann í ríkisráðinu, ef ágreiningur kæmi upp við Dani um valdsvið stjórnarvorrar, eða ef oss virtist hagur þjóðar vorrar fyrir borð borinn í þeim málum, er snerta hagsmunum beggja þjóðanna, Íslendinga og Dana.

42. Hverjir agnúar eru á þeirri stefnu, að landshöfðingi fái ráðgjafavald?

Sá fyrstur, að *breytingin er ófáanleg*.

Eftir þeim svörum upp á stjórnarþóttar-kröfur vorar, sem vér höfum fengið frá stjórninni, er engin von um, að vér fáum ráðgjafa, er búsettur sé hér á landi. Í Kaupmannahöfn er litið svo á, sem ráðgjafinn þurfi að vera »við hlið konungs«, búsettur þar, sem konungsaðsetrið er. Jafnvel þótt flestir Íslendingar kunni að líta annan veg á það mál og geti ekki látið sér annað skiljast en að ráðgjafinn ætti, með þeim samgöngum, sem nú eru fengnar, að eiga nægan kost á að flytja mál landsins fyrir konungi, þá er það að engu leyti á voru valdi, að fá þeirri breyting framgengt.

Þá er eigi minna vert um þann agnú-ann, að breytingin væri *háskalegur glapstigur*, ef henni yrði framgengt.

Ráðgjafavalld er með öllu ósamrýmanlegt landshöfðingjaembættinu, ef vel á að fara. Það embætti er þess eðlis, að það er ætlað þeim, er það hefir með höndum, ævilangt eða svo lengi sem kraftarnir endast. Starfanum, sem við það embætti er bundinn, er svo farið, að það væri óhjákvæmilegt tjón fyrir landið, ef landshöfðingjaskifti yrðu tíð og undirorpin stjórnmaladeilum og flokkadráttum meðal þjóðarinnar.

Aftur á móti er það óhjákvæmilegt skilyrði fyrir affarasælli stjórn, að staða ráðgjafans sé að allmiklu leyti þingviljanum háð.

Samsteypa ráðgjafavaldsins og landshöfðingjaembættisins hlyti að hafa í för með sér annan af þessum tveim stórgöllum.

Annaðhvort yrði landshöfðingjaembættið stopult, háð flokkadráttum, eða girt yrði fyrir alt þingræði.

43. Hverjir agnúar eru á millipinganefndinni?

Hún væri *ósæmilegur leikur* til þess að láta Dani fara að fjalla um sérmál vor.

Stjórnarskrárdeilan er eingöngu um tilhögun og meðferð sérmála vorra. Af vorri hálfu hefir ekki verið farið fram á það að fjölga sérmálunum, draga til vor nein völd,

sem vér ekki höfum skýlausan rétt til samkvæmt stöðulögunum og stjórnarskránni. Þess eins hefir verið krafist, að mega haga meðferð sémála vorra á annan hátt en nú á sér stað.

Þessi sémál koma eingöngu Íslendingum við og löglegri stjórn þeirra. Enginn lifandi maður getur sýnt fram á, að þau komi ríkisþingi Dana vitund við.

Hvers vegna ættum vér þá að fara nú að leggja deilurnar út af sémálum vorum undir atkvæði ríkisþingsins danska, eða — sem kemur í sama stað niður — nefndar, sem ríkisþingið danska velur til að fjalla um vor mál?

Auk þess, sem slíkt háttalag væri gersamlega þveröfugt við sjálfstæðiskröfur sjálfra vor, mundi það naumast *þoka stjórnarþótar-máli voru lifandi vitund áfram*; þar á móti gæti það orðið því *hættulegur hnekkir*.

Gerum ráð fyrir, að álit nefndarinnar, eða meira hluta hennar, tæki í strenginn með oss. Stjórnin mundi taka álit hennar til greina, ef hún (stjórnin) væri oss hliðholl. Og væri hún oss hliðholl á annað borð, ætti alþingi sannarlega að fá eins góða áheyrn hjá henni eins og nefndin. En væri hún oss andvíg, mundi hún naumast standa ráðalaus uppi. Þó skal því engan veginn neitað, að svo ákveðið gæti nefndarálitid hugsast með oss, og

svo málsmetandi menn meðal Dana *gætu* verið því sinnandi, að oss yrði styrkur að.

En gerum nú aftur á móti ráð fyrir, að nefndarálitið yrði oss andvigt. Stjórnin hefði þá fengið ríkisþingið að bakhjarli í mótspyrnni gegn umbótum á stjórnarhögum vorum. Með því væri sýnilega ver farið en heima setið.

Og því fer fjarri, að vér getum átt þess vísa von, að nefnd, sem skipuð væri á þann hátt, sem um hefir verið talað, tæki í strenginn með Íslendingum og alþingi þeirra.

Vér ættum þvert á móti mjög örðugt aðstöðu í slíkri nefnd. Alþingi gæti ekki kosið aðra menn en þá, er fullfærir væri í danskri tungu, og geta má nærri, að örðugt væri að fá 6 menn, sem væru, að því er áheyrilegar röksemdir snertir, jafnokar 6 hinna fremstu stjórnámálamanna Dana, og það þegar þeir mættu ekki mæla á sína tungu. Auk þess ættum vér að verða í ákveðnum minna hluta í nefndinni.

Nærri má geta, hvort sumir orðhákarir meðal andvígismanna stjórnartilboðsins hefðu ævinlega vílað fyrir sér að kalla það »landráð«, eða »uppgjöf landsréttinda vorra«, að láta meira en hálfdanska nefnd fjalla um sér-mál vor.

44. Hverjir agnúar eru á miðluninni frá 1889?

Hún fer fram á *nýlendustjórnar-fyrirkomulag*. Hún dregur því fjöður yfir alt tilkall vort til að vera frjálst sambandsríki Danmerkur, virðir að vettugi sögulegan rétt vorn, gerir gagngerða breyting á því, er vér höfum fram haldið viðvíkjandi afstöðu vorri við Dani.

Samkvæmt miðluninni frá '89 eiga mál vor að koma til síðustu úrslita í ríkisráði Dana.

Ekki samt á þann hátt, að vér höfum þar sjálfstæðan íslenzkan eða íslenzkumælendi fulltrúa, sem komi með lög sín beint frá alþingi til konungs og standi reiknings-skap ráðsmensku sinnar fyrir alþingi, eins og oss var boðið á síðasta þingi — *ekki* á þann hátt, að hver og ein stjórnarráðstöfun sé á ábyrgð þess ráðgjafa, sem er milligöngumaður milli konungs og alþingis, eins og oss stendur til boða.

Nei — samkvæmt miðluninni frá '89 eigum vér engan fulltrúa að hafa í ríkisráðinu, ekki einu sinni að nafninu til. »Íslandsráðgjafinn« þar, sem miðlunin gerir ráð fyrir, á ekki að bera ábyrgð gagnvart alþingi á stjórnarskrárbrotum, hvað þá öðru. En ríkisráðið á að hafa vald til að útkljá mál vor, ónýta löggjöf vora, án þess að nokkur mað-

ur sé þar viðstaddur fyrir vora hönd eða beri ábyrgð á því atferli.

Sanngjarnt er og sjálfsagt að geta þess, að samkvæmt frumvarpi neðri deildar 1889 átti ekkert íslenskt löggjafarmál að koma til kasta ríkisráðsins, nema það snerti alríkið. Og það er frumvarp neðri deildar, sem nú er reynt að halda að þjóðinni áf þeim mönnum, sem tekið hafa upp stefnuna frá '89.

En hver á að dæma um það, hvort íslenskt löggjafarmál snertir alríkið eða ekki? Auðvitað ríkisráðið, sem enga áhyrgð ber á gjörðum sínum gagnvart oss. Samkvæmt reynslu annara þjóða má ganga að því nokkurn veginn visu, að slíkt verði eigi ósjaldan að ágreiningsefni.

Vitaskuld er það, að sams konar fyrirkomulag hefir gefist vel í nýlendum Breta á þessari öld. En Bretar eru líka eina þjóðin, sem sýnt hefir kunnáttu og lag á því, að láta sjálfstjórn ná farsælum þroska í nýlendum sínum. Danir hafa sýnt alveg hið gagnstæða, og naumast verður það fýsilegt talið, þegar málið er hugsað með stillingu og gætni, að gera Ísland að nýlendu þeirra — allra sízt, þegar það fyrirkomulag er á boðstólum, er veitir oss ólíkt meiri stjórnlega sjálfstæði.

Auk þess mundi *tílfinnanlegur kostnaðarauki* fylgja miðlunarfyrirkomulaginu frá '89. Eins og efnahag þjóðarinnar er farið um þess-

ar mundir, er sannarlega ástæða til að hafa hliðsjón á því atriði.

Og að lokum er *enginn skapaður hlutur, sem á það bendir, að þjóð vor eigi kost á miðlunarfyrirkomulaginu frá '89*. Alt, sem frá Danmörku hefir frétst því viðvíkjandi, bendir í gagnstæða átt. Jafnvel þeir menn meðal Dana, sem mestrar sjálfstæði og sanngirni vilja unna oss og nokkuð hafa látið til sín heyra um stjórnarmál vort, lita svo á, sem það fyrirkomulag verði efnalega ofvaxið þeim 70 þúsundum fátækra manna, sem heima eiga á þessu landi, og sé því hættulegt fyrir þjóð vora og þar afleiðandi fyrir ríkið í heild sinni.

VI. Niðurlagsorð.

Íslendingar !

Nú ríður á að láta ekki flekast af óhlutvöndum né óhyggilegum fortölum.

Nú ríður á að standa á verði gegn þeim mönnum, sem virðast ekki geta unt þjóð vorri umbóta á stjórnarfari sínu, ef þær umbætur koma að einhverju leyti í bága við persónulega óvild þeirra eða vináttu við einstaka menn, — gegn þeim mönnum, til dæmis að taka, sem reyna að telja almenningi trú um, að af því að þessi eða hinn eigi að verða ráðgjafi (sem hvorki þeir né aðrir vita neitt

un) þá sé stjórnartilboðið óhafandi. Þeir menn, sem láta afskipti sín af velferðarmálum þjóðarinnar stjórnast af kala eða vináttu til einstakra manna, eða hugsa sér að sniða stjórnarfyrirkomulag vort eftir þeim hug, er þeir bera til þeirra manna, sem fyrir umbótunum berjast, þeir hafa fyrirgert rétti sínum til að vera leiðtogar nokkurs manns í þjóðmálum.

Nú riður á að gæta sín við þeim kenningum, að ef vér að eins höfum þolinmæði og blðum, geti vel farið svo, að oss berist eitthvað meira og betra í hendur en það, sem oss var boðið á alþingi 1897. Til þess eru engin líkindi. Slíkt háttalag væri nokkurs konar hlutavelta, — með svo sem engum eigulegum blut innan um hundrað núll. Og vér höfum engan rétt til að setja velferðarmál þjóðar vorrar á slíka hlutaveltu. Það væri fíflslegt glapræði, — svo að vér ekki segjum samvitzkulaust gjörræði.

Nú riður á að gera sér það ljóst:

að tilboð stjórnarinnarhefir í sér fólgnarumbætur á stjórnarfari voru, sem, í svipinn að minsta kosti, eru oss *hagkvæmari* en allar aðrar breytingar, sem til orða hafa komið,

að það *flytur þungamiðju valdsins inn á þingið,*

að það er oss með öllu *kostnaðarlaust,*

að það eitt er *fáanlegt,*

að með því að þiggja það, eru engar sjálfstjórnarhugsjónir eða landsréttindakröfur vorar fyrir borð bornar; og

að það gerir oss margfalt auðveldara en áður að fá hverjum þeim umbótum framgengt, sem vér þörfnumst og krefjumst.

Og nú ríður á að hafa það hugfast, að allar aðrar leiðir í stjórnarmáli voru en sú, að taka þær umbætur, sem oss bjóðast, eru glapstigir, verða til þess að lengja þrasið, sem er orðið átumein þjóðarinnar, og tefja fyrir því um ófyrirsjáanlegan tíma, að stjórnarhagir þjóðar vorrar verði viðunanlegir.

Síðan er þessi bæklingur var skrásettur, hefir komið fram (í ritgerð eftir dr. V. G. í Eimr. V. 1.) sú kenning, að stöðulögin frá 1871 hafi breytt réttarstöðu vorri gagnvart Dönum og skert landsréttindi vor, þannig, að þá hafi grundvallarlög Dana gengið í gildi hér á landi að nokkuru leyti, o. s. frv.

Þó að þessi kenning komi því máli að visu ekki nokkura vitund við, hvort stjórnartilboðið frá 1897 er aðgengilegt eða ekki, látum vér þess getið berum orðum, að vér erum henni allsend-

*is ósamdóma. Stöðulögin hafa að vorum dómi
eigi haggað hót landsréttindum vorum. Þau
eru söm eftir sem áður, og sérhverri uppgjöf
þeirra tókum vér mjög fjarri.*

